

UDC:338.48-2-057.875(575/1)

TARIXIY-MADANIY TURIZM ASOSIDA OLIY TA‘LIM TALABALARINING MILLIY QADRIYATLARGA DAXLDORLIGINI RIVOJLANTIRISH

Nafasov Doniyor Shernafasovich

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti decani pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), v.b. professor, e-mail: nafasovdoniyor@gmail.com

Tel: +998930931876

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23323893>

Annotatsiya. Mazkur tezisda tarixiy-madaniy turizm vositasida oliy ta‘lim talabalarining milliy qadriyatlarga daxldorligini rivojlantirish masalasi pedagogik-metodik jihatdan tadqiq etilgan. Tarixiy obidalar, muzeylar, ziyoratgohlar, arxeologik yodgorliklar va mahalliy madaniy muhit talabaning tarixiy xotirasi, milliy o‘zligi, madaniy merosga hurmati hamda uni asrashga mas‘uliyatli munosabatini rivojlantiruvchi tarbiyaviy resurs sifatida tavsiflangan. Tarixiy-madaniy turizmni tashkil etishning manbashunoslikka tayyorgarlik, obyektni kontekstual o‘rganish, mahalliy xotirani qayd etish, ijodiy talqin va ijtimoiy taqdimot bosqichlariga asoslangan metodikasi ishlab chiqilgan. “Tarixiy obyekt pasporti”, “Mahalliy xotira”, “Ekspонат hikoyasi”, “Meros himoyachisi” va “Raqamli turistik hikoya” topshiriqlarining didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Talabalarning milliy qadriyatlarga daxldorligini baholash uchun tarixiy anglash, qadriyatli munosabat, madaniy talqin va merosni asrashga yo‘naltirilgan amaliy tashabbus mezonlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tarixiy-madaniy turizm, oliy ta‘lim, milliy qadriyat, daxldorlik, tarixiy xotira, madaniy meros, o‘lkashunoslik, mahalliy xotira, raqamli hikoya, metodika.

Аннотация. В тезисе с педагогико-методической точки зрения исследуется проблема развития у студентов высших образовательных учреждений чувства сопричастности к национальным ценностям средствами историко-культурного туризма. Исторические памятники, музеи, места паломничества, археологические объекты и местная культурная среда рассматриваются как воспитательные ресурсы, способствующие развитию исторической памяти, национальной идентичности, уважения к культурному наследию и ответственного отношения к его сохранению. Разработана методика организации историко-культурного туризма, включающая этапы источниковедческой подготовки, контекстуального изучения объекта, фиксации локальной памяти, творческой интерпретации и общественной презентации. Раскрыты дидактические возможности заданий «Паспорт исторического объекта», «Локальная память», «История экспоната», «Защитник наследия» и «Цифровой туристический рассказ». Для оценивания сопричастности студентов к национальным ценностям предложены критерии исторического осмысления, ценностного отношения, культурной интерпретации и практической инициативы.

Ключевые слова: историко-культурный туризм, высшее образование, национальные ценности, сопричастность, историческая память, культурное наследие, краеведение, локальная память, цифровой рассказ, методика.

Abstract. This thesis examines, from a pedagogical and methodological perspective, the development of higher education students' sense of belonging to national values through

historical and cultural tourism. Historical monuments, museums, pilgrimage sites, archaeological heritage, and local cultural environments are considered educational resources that contribute to historical memory, national identity, respect for cultural heritage, and responsibility for its preservation. A methodology is proposed that comprises source-based preparation, contextual study of heritage sites, documentation of local memory, creative interpretation, and public presentation. The didactic potential of the tasks “Historical Site Profile,” “Local Memory,” “The Story of a Museum Object,” “Heritage Guardian,” and “Digital Tourism Story” is explained. Historical understanding, value-based attitudes, cultural interpretation, and practical initiatives are proposed as assessment criteria.

Keywords: historical and cultural tourism, higher education, national values, sense of belonging, historical memory, cultural heritage, local history, community memory, digital storytelling, methodology.

KIRISH. Tarixiy-madaniy meros xalqning ko‘p asrlik ijtimoiy tajribasi, ma‘naviy qadriyatlari, turmush tarzi, bunyodkorlik an‘analari va milliy tafakkurini o‘zida mujassamlashtiradi. Yosh avlodning mazkur merosni anglashi tarix haqidagi ma‘lumotlarni egallash bilangina cheklanmay, unda milliy o‘zlik, tarixiy xotira, ajdodlar tajribasiga hurmat va madaniy boyliklarni asrash mas‘uliyatini shakllantirishni ham nazarda tutadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi ta‘lim sohasining asosiy prinsiplaridan biri sifatida belgilangan [1]. Ushbu talab oliy ta‘lim mazmunida milliy tarix, moddiy va nomoddiy madaniy meros, xalq an‘analari hamda hududiy madaniy muhitning pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Tarixiy-madaniy turizm talabaning tarixiy obyekt bilan bevosita muloqotini ta‘minlaydigan, nazariy bilimni real madaniy muhit bilan bog‘laydigan pedagogik vositadir. Tarixiy obida, muzey eksponati, ziyoratgoh, arxeologik yodgorlik yoki an‘anaviy mahalla muhiti talaba uchun tomosha obyektini emas, balki tarixiy hodisa, inson faoliyati va qadriyatini munosabatlarni tahlil qilish manbai bo‘lib xizmat qiladi. UNESCO hujjatlarida madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazish va yoshlarni uni asrash jarayoniga jalb etish zarurligi qayd etilgan [2].

O‘zbekistonning tarixiy shaharlari, me‘moriy majmualari, muzeylari va arxeologik obyektlari milliy qadriyatlarga daxldorlikni rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatga ega. Jumladan, UNESCOning Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan Ichan-Qal‘a majmuasi shaharsozlik, me‘morchilik, hunarmandchilik, davlatchilik va mahalliy turmush madaniyatini yaxlit o‘rganish imkonini beradi [3].

Biroq tarixiy obyektga tashrif buyurishning o‘zi milliy qadriyatlarga daxldorlikni avtomatik ravishda rivojlantirmaydi. Tashrifdan oldin tarixiy manbalar o‘rganilmasa, obyekt muayyan davr va ijtimoiy muhit bilan bog‘lanmasa, mahalliy aholi xotirasi qayd etilmasa hamda olingan taassurot ijodiy mahsulot yoki ijtimoiy tashabbusga aylantirilmasa, faoliyatning tarbiyaviy natijasi cheklangan bo‘ladi.

Mazkur tezisning maqsadi tarixiy-madaniy turizm vositasida oliy ta‘lim talabalarining milliy qadriyatlarga daxldorligini rivojlantirish metodikasini asoslashdan iborat. Shu maqsadda tarixiy-madaniy turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari aniqlashtirildi, talabalar faoliyatini tashkil

etish bosqichlari ishlab chiqildi, maxsus topshiriqlar tizimlashtirildi va baholash mezonlari belgilandi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy-madaniy, makonga asoslangan ta‘lim, manbashunoslik, interpretativ va loyihaviy yondashuvlar tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar tarixiy-madaniy obyektni tayyor bilim namoyish etiladigan vosita sifatida emas, balki talabani mustaqil izlanishi, tarixiy dalilni sharhlashi, mahalliy xotirani o‘rganishi va madaniy merosga shaxsiy munosabatini ifodalashi uchun xizmat qiladigan faol ta‘lim muhiti sifatida talqin etish imkonini berdi.

Tarixiy-madaniy yondashuv asosida me‘moriy obida, muzey eksponati, arxeologik topilma, ziyoratgoh va mahalliy turmush muhiti muayyan tarixiy davr hamda ijtimoiy munosabatlarning ifodasi sifatida o‘rganildi. Manbashunoslik yondashuvi yozma, moddiy, tasviriy va og‘zaki manbalarni o‘zaro qiyoslashga, interpretativ yondashuv esa obyektning tarixiy, estetik, ma‘naviy va ijtimoiy ahamiyatini dalillar asosida ochib berishga yo‘naltirildi. UNESCOning Madaniyat va san‘at ta‘limi bo‘yicha asosiy hujjatida ta‘lim oluvchilarni merosni anglash, ijodiy talqin qilish va madaniy hayotda faol ishtirok etishga yo‘naltirish zarurligi belgilangan [4].

Loyihaviy yondashuv talabani o‘rganilgan materialni raqamli turistik hikoya, audioyo‘riqnoma, tarixiy obyekt pasporti, tematik xarita yoki merosni asrashga qaratilgan targ‘ibot loyihasiga aylantirishini nazarda tutdi. Tadqiqotda ilmiy va normativ manbalarni tahlil qilish, tarixiy-qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatish, og‘zaki tarix materiallarini yig‘ish, kontent-tahlil, pedagogik loyihalash va mezonlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Og‘zaki tarix materiallaridan foydalanishda suhbatdoshning roziligini olish, uning fikrini mazmunan buzmaslik, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish hamda subyektiv xotirani tasdiqlangan tarixiy fakt bilan tenglashtirmaslik talabi belgilandi. Mahalliy aholi xotirasi hududning ijtimoiy va madaniy mazmunini boyituvchi alohida manba turi sifatida qabul qilindi.

Metodikaning yetakchi tamoyillari quyidagilar:

1. Tarixiy haqqoniylik tamoyili – obyekt haqidagi ma‘lumotlarni ishonchli ilmiy, arxiv, muzey va rasmiy manbalar asosida o‘rganish
2. Hududiy daxldorlik tamoyili – meros mazmunini talabani yashash hududi, shaxsiy tajribasi va ijtimoiy muhiti bilan bog‘lash
3. Manbalar xilma-xilligi tamoyili – yozma, moddiy, tasviriy va og‘zaki manbalardan qiyoslangan holda foydalanish
4. Faol interpretatsiya tamoyili – tayyor izohni takrorlamasdan, obyekt mazmunini dalillar asosida mustaqil sharhlash
5. Avlodlararo muloqot tamoyili – keksa avlod, hunarmand, muzey xodimi va tarixchilar bilan hamkorlik qilish
6. Merosga mas‘uliyat tamoyili – o‘rganishni merosni asrash va targ‘ib qilishga qaratilgan amaliy faoliyat bilan yakunlash

TADQIQOT NATIJALARI. Tadqiqot natijasida tarixiy-madaniy turizm talabalarning milliy qadriyatlarga daxldorligini rivojlantiruvchi besh bosqichli metodik jarayon sifatida asoslandi. Bosqichlar manba bilan ishlashdan boshlanib, merosni asrashga qaratilgan amaliy tashabbus bilan yakunlanadi.

Manbashunoslikka tayyorgarlik bosqichi. Talabalar obyektga doir ilmiy adabiyotlar, tarixiy hujjatlar, muzey kataloglari, arxiv fotosuratlar va xaritalarni yig‘adilar. Har bir ma‘lumotning muallifi, yaratilgan vaqti, maqsadi hamda ishonchlik darajasi aniqlanadi. “Ushbu obyekt qaysi tarixiy ehtiyoj tufayli yaratilgan?”, “Uning jamiyat hayotidagi vazifasi qanday bo‘lgan?” kabi savollar shakllantiriladi. Bosqich yakunida obyekt nomi, davri, vazifasi, manbalari va tashrif davomida tekshiriladigan savollarni qamrab olgan dastlabki obyekt dosyesi tayyorlanadi.

Kontekstual o‘rganish bosqichi. Talaba obyektning me‘moriy tuzilishi, bezaklari, yozuvlari, hududdagi joylashuvi va boshqa obyektlar bilan aloqasini kuzatadi. Natijalar dala kundaligi, eskiz, foto-fiksatsiya va tematik xarita orqali qayd etiladi. “Tarixiy obyekt pasporti”da obyektning tarixiy nomi, yaratilgan davri, dastlabki vazifasi, mahalliy tarixdagi o‘rni, saqlanish holati va muhofazaga doir muammo yoritiladi.

Mahalliy xotirani qayd etish bosqichi. Talabalar muzey xodimlari, tarixchilar, hunarmandlar, mahalla faollari yoki keksa avlod vakillari bilan yarim tuzilmali intervyu o‘tkazadilar. “Mahalliy xotira” topshirig‘ida suhbatning muhim qismlari audio yoki yozma shaklda qayd etilib, ilmiy manbalardagi ma‘lumotlar bilan qiyoslanadi. Farqlar xotiraning subyektiv xususiyati va voqeaning mahalliy talqini nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi.

Ijodiy talqin bosqichi. To‘plangan tarixiy dalillar, kuzatishlar va og‘zaki xotira materiallari ijodiy mahsulotga aylantiriladi. “Ekspонат hikoyasi”da muzey buyumining yaratilishi va tarixiy muhitdagi ahamiyati yoritiladi. “Raqamli turistik hikoya”da obyektning inson hayoti, mahalliy madaniyat yoki muayyan qadriyat bilan bog‘liq jihati uch-besh daqiqalik audio yoki videoda ochib beriladi. Badiiy talqin tekshirilgan tarixiy faktlarga zid bo‘lmasligi shart.

Ijtimoiy taqdimot bosqichi. Talabalar yaratgan mahsulotlar ko‘rgazma, loyiha himoyasi, virtual xarita yoki QR-marshrut shaklida taqdim etiladi. “Meros himoyachisi” topshirig‘ida obyekt uchun ilmiy tekshirilgan QR-izoh yaratish, mas‘uliyatli tashrif qoidalarini ishlab chiqish, mahalliy hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash yoki meros muhofazasiga doir jamoatchilik tashabbusi taklif qilinadi.

Milliy qadriyatlarga daxldorlikni baholash mezonlari. Tarbiyaviy natija talabaning tashrifida qatnashgani bilan emas, balki tarixiy merosni anglashida, unga munosabatida, madaniy mazmunni mustaqil talqin qilishida va merosni asrashga qaratilgan faoliyatida baholanadi.

1-jadval

Milliy qadriyatlarga daxldorlikni baholash mezonlari.

Mezon	Ko‘rsatkichlar	Baholash vositasi
Tarixiy anglash	Ishonchli manbani tanlash; fakt va talqinni farqlash; obyektning davr va ijtimoiy muhit bilan bog‘lash	Obyekt dosyesi va manbalar tahlili
Qadriyat munosabat	Merosning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini anglash; unga hurmat va mas‘uliyat	Refleksiv esse va qadriyat vaziyat tahlili

Madaniy talqin	Obyektning ramziy va ma‘naviy mazmunini dalillar asosida zamonaviy shaklda ifodalash	Raqamli hikoya, audioyo‘riqnoma yoki infografika
Amaliy tashabbus	Merosni asrash muammosini aniqlash, asoslangan yechim taklif qilish va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish	Meros himoyachisi loyihasi va portfolio

Yuqori darajada talaba manbalarni mustaqil tekshiradi, obyektni kontekstual tahlil qiladi, qadriyatini mazmunni dalillaydi, original mahsulot yaratadi va amaliy tashabbusni ilgari suradi. O‘rta darajada asosiy mazmun anglanadi, ammo manba tahlili yoki mustaqil talqinda metodik yordam talab qilinadi. Boshlang‘ich darajada tayyor ma‘lumotni qayta bayon qilish ustun bo‘lib, obyektning qadriyatini ahamiyati yuzaki izohlanadi.

MUHOKAMA. Taklif etilgan metodika tarixiy-madaniy obyektni talabani mustaqil bilish, qadriyatini anglash va ijtimoiy faoliyatini birlashtiruvchi pedagogik makon sifatida talqin etadi. Makonga asoslangan ta‘lim konsepsiyasida ta‘lim mazmunini hudud tarixi, madaniyati va mahalliy hamjamiyat bilan bog‘lash talabani shaxsiy daxldorligini kuchaytirishi ko‘rsatilgan [5].

Muzey ta‘limiga oid tadqiqotlarda tashrifchining tajribasi shaxsiy, ijtimoiy va jismoniy kontekstlar o‘zaro ta‘sirida shakllanishi qayd etilgan [6]. Shu sababli obyekt haqida ma‘lumot berish bilan bir qatorda talabani shaxsiy tajribasi, guruhiiy muloqoti va real makondagi kuzatuvini hisobga olinadi.

Raqamli hikoya talabani tadqiqotchilik, nutq, vizual savodxonlik va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini bir vazifada uyg‘unlashtiradi [7]. Biroq raqamli mahsulotning jozibadorligi ilmiy haqqoniylikdan ustun qo‘yilmaydi: fakt va badiiy talqin ajratiladi, foydalanilgan manbalar ko‘rsatiladi.

Taklif etilgan metodika uch jihati bilan ajralib turadi: sayohat tarixiy manbalarni qiyosiy o‘rganish bilan boshlanadi; obyektni kuzatish mahalliy xotira va avlodlararo muloqot bilan boyitiladi; o‘rganish merosni asrashga qaratilgan ijtimoiy tashabbus bilan yakunlanadi. Metodika nazariy-loyihaviy xususiyatga ega. Uni keng joriy etishdan oldin tajriba-sinov va baholash vositalarining validlik hamda ishonchlilik tekshiruvini talab qilinadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tarixiy-madaniy turizm talabalarda milliy qadriyatlarga daxldorlikni rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatga ega. Ushbu imkoniyat talabani tarixiy dalilni mustaqil o‘rganishi, obyektni real madaniy muhitda tahlil qilishi, mahalliy xotirani qayd etishi, olingan mazmunni ijodiy talqin qilishi va merosni asrashga qaratilgan tashabbusda ishtirok etishi orqali ro‘yobga chiqadi.

Milliy qadriyatlarga daxldorlik tarixiy-madaniy merosni bilish, uning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini anglash, unga ijobiy qadriyatini munosabat bildirish hamda uni saqlash va targ‘ib qilish faoliyatida mas‘uliyat bilan qatnashishni birlashtiruvchi integrativ shaxsiy sifat sifatida aniqlandi.

Ishlab chiqilgan metodika manbashunoslikka tayyorgarlik, kontekstual o‘rganish, mahalliy xotirani qayd etish, ijodiy talqin va ijtimoiy taqdimot bosqichlaridan tarkib topdi. Tarixiy anglash, qadriyatini munosabat, madaniy talqin va amaliy tashabbus mezonlari esa

talabani o‘byekt dosyesi, dala kundaligi, intervyu materiali, ijodiy mahsuloti, refleksiv essesi va loyihasini yagona portfolio asosida baholash imkonini beradi.

1. Tarixiy-madaniy o‘byektlarga tashriflarni tegishli fanlarning o‘quv natijalari va mustaqil ta‘lim topshiriqlari bilan integratsiyalash.

2. Ekskursiyadan oldin kamida ikki turdagi manbani qiyosiy o‘rganish va tashrif davomida tekshiriladigan savollarni shakllantirish.

3. Muzey xodimlari, tarixchilar, hunarmandlar, mahalla faollari va keksa avlod vakillari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

4. Raqamli mahsulotlarda tarixiy manbalarni ko‘rsatish, fakt bilan badiiy talqinni aniq farqlash va tekshirilmagan rivoyatlarni ilmiy haqiqat sifatida bermaslik.

5. Har bir loyiha yakunida merosni asrash, mas‘uliyatli tashrif madaniyati yoki mahalliy merosni targ‘ib qilishga qaratilgan amaliy tashabbus ishlab chiqish.

6. Metodika va baholash mezonlarini keng joriy etishdan oldin turli yo‘nalish va hududlarda tajriba-sinovdan o‘tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. URL: <https://lex.uz/docs/5013007>

2. UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 16 November 1972. URL: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

3. UNESCO World Heritage Centre. Itchan Kala. World Heritage List, No. 543. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/543/>

4. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education. Paris, 2024. URL: https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2024/04/WCCAE_UNESCO%20Framework_EN_0.pdf

5. Smith G.A. Place-based education: Learning to be where we are // Phi Delta Kappan. 2002. Vol. 83, No. 8. P. 584–594. DOI: 10.1177/003172170208300806

6. Falk J.H., Dierking L.D. The Museum Experience Revisited. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 2013. 416 p.

7. Robin B.R. Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom // Theory Into Practice. 2008. Vol. 47, No. 3. P. 220–228. DOI: 10.1080/00405840802153916